

De verlokking van de sensatie

Recensie

Jona Lendering, *Bedrieglijk echt. Oude papyri, moderne controverses* (Utrecht: Omniboek, 2020), 140pp. ISBN 9789401916783.

Bedrieglijk Echt is prettige, lichte lectuur. Lendering, docent en journalist, toont zich behoorlijk op de hoogte van de wetenschappelijke kwesties die hij in het boek aansnijdt, en weet ze te presenteren in termen waar iedere geïnteresseerde lezer mee uit de voeten kan.

Het boek begint met een lofrede op de papyrologie. Stap voor stap introduceert Lendering deze voor het brede publiek onbekende niche van een al behoorlijk obscuur vakgebied. Aan de hand van een aantal voorbeelden toont Lendering hoe papyri een unieke, laagdrempelige introductie in de oude wereld bieden. Eén van de aspecten die papyri zo tot de verbeelding doet spreken is de romantiek van de ontdekking. Lendering vertelt over de Engelse studenten Grenfell en Hunt die in zo'n 10 seizoenen de hele Oxyrhynchuscollectie bij elkaar verzamelden, maar ook over de ontdekking van de Dode Zeerollen in de grotten van Qumran en de verkoolde rollen van de Villa dei Papiri in Herculaneum. Lendering belicht vervolgens hoe de Romeins-Egyptische samenleving in deze toevallig gevonden teksten wordt weerspiegeld als in geen andere bron uit de oudheid. Individuele documenten in Egyptisch Hiëratisch schrift, Grieks, Latijn en Arabisch tonen de rijkdom van de verschillende culturen die hun sporen hebben achtergelaten in Egypte. In de loop van zijn betoog verwijst hij ook steeds naar het belang van de *provenance*, of archaeologische herkomst van de objecten.

Dit brengt ons bij de focus van het boek waarnaar de titel *Bedrieglijk Echt* verwijst, hoewel die slechts ongeveer een kwart van de inhoud beslaat: de recente schandalen die de papyrologie negatief in de publieke aandacht hebben gebracht. Lendering kiest een zestal case studies om te laten zien wat er mis is met het ongemakkelijke samenspel tussen de academie en de illegale handel in, en vervalsing van, antieke objecten. Deze schandalen komen voort uit de ‘teloorgang van het generalisme’ (p. 126), die ertoe heeft geleid dat classici en archeologen zich in gescheiden werelden bewegen. De uiteindelijke oorzaak van deze problemen ziet Lendering in het instituut van de universiteit en de structuur van de wetenschap zelf (p. 127). Uit de context lijkt ook wat persoonlijke frustratie door te schemeren, als hij zegt dat ‘[e]en academicus die uit de pas loopt...wordt afgedaan als een drammer’ en zijn carrière riskeert. Misschien is het de sterke mening van Lendering die ertoe leidt dat hij in zijn bespreking van de schandalen wat steken laat vallen.

De zes case studies zijn het ‘geheime Marcusevangelie’, de Artemidoruspapyrus, het zogenaamde ‘Evangelie van de Vrouw van Jezus’, de Dode Zeerollen, de zogenaamde ‘First-Century Mark’ en de nieuwste Sapphopapyri. De eerste case study is een beetje een vreemde eend in de bijt, aangezien het om een kopie gaat van een verder verloren antieke tekst in een 18e-eeuws manuscript, waarvan enkel nog foto’s bestaan. Zelfs in de breedste definitie valt dit probleem niet onder de papyrologie, maar het geeft Lendering de kans om te concluderen: ‘filologisch onderzoek is tijdverspilling zolang er vragen zijn over het materiële aspect van een tekst.’

Er zijn natuurlijk open vragen over verschillende materiële aspecten van vrijwel alle bekende papyri, dus wat Lendering lijkt te bedoelen is dat verder tekstueel onderzoek zinloos is als er vragen zijn over (1) de *provenance* en/of (2) de echtheid van het object. Met uitzondering van de *First-Century Mark* (zie hieronder) vallen de overige vier case studies binnen deze twee categorieën. Lendering bespreekt de gevallen van het ‘Evangelie van de vrouw van Jezus’ en de valse Dode Zeerolfragmenten duidelijk en weloverwogen, maar hetzelfde kan niet gezegd worden van de Artemidorus- en Sapphopapyri.

Na een beschrijving van de Artemidoruspapyrus, een uniek stuk met verschillende teksten, een kaart en tekeningen zonder enige parallel in de papyri, stelt Lendering: ‘Helaas geldt dat als iets te mooi is om waar te zijn, het vaak ook niet waar is.’ Lendering verwijst naar Canfora, de belangrijkste twijfelaar over de authenticiteit van de Artemidoruspapyrus, en naar het laboratoriumonderzoek waar het Italiaanse OM opdracht toe gaf in 2016, op instigatie van Canfora. De data en methode van dit

onderzoek zijn niet openbaar gemaakt, maar ze zijn wel de basis geweest voor een besluit van de rechtbank in 2018 dat de papyrus inderdaad een vervalsing is (de enige referenties hiervoor zijn krantenartikelen, dd. 11 dec. 2018). In de tussentijd is de *communis opinio* onder papyrologische experts echter dat de papyrus en tekst wel degelijk uit de oudheid stammen. Het belangrijkste argument vóór de echtheid van de papyrus is het bestaan van ‘offsets’, afdrukken van de beschreven zijde van de papyrus op de onbeschreven zijde, waarschijnlijk omdat de rol ooit vochtig is geworden in opgerolde toestand. Noch dit argument, noch de namen van Bastianini en D’Alessio, gerespecteerd papyrologen en verdedigers van de echtheid van de papyrus, komen voor in Lenderings discussie. Dit is een unieke situatie waar de rechterlijke macht een uitspraak over de echtheid van een historisch object doet die lijnrecht tegenover de inzichten van de wetenschap staat. De schijnbaar doorslaggevende data zijn niet gepubliceerd, en het lijkt erop dat er in het onderzoek van het Italiaanse OM geen oudheidkundigen zijn geraadpleegd. Met andere woorden: Lendering haalt de zaak met recht aan, maar hij had zich meer moeten verdiepen in het uitgebreide wetenschappelijke debat om de feiten vollediger en evenwichtiger te kunnen weergeven. Voor nu is dit debat nog verre van over.

De Sapphrofragmenten hebben nog meer dan de Artemidoruspapyrus de pers gehaald in de afgelopen jaren. De reden hiervoor is dat ze betrokken bleken bij het grotere schandaal van de zaak-Obbink (waar Lendering op pp. 113-117 aandacht aan besteed). Deze eminente papyroloog en docent aan Christ Church College (Oxford) wordt nu beschuldigd van het bevorderen van illegale handel van antiquiteiten in verschillende vormen. Hij lijkt betrokken te zijn geweest bij de koop van de Sapphopapyri van een illegale handelaar in Londen, en hij staat onder verdenking van het verkopen van fragmenten uit de collectie van de Oxyrhynchus Papyri.

Het probleem met de Sapphopapyri is het ontbreken van een controleerbare *provenance*. Vanaf de eerste versie in 2014, dat de fragmenten uit mummycartonnage zouden zijn gekomen, veranderde het verhaal van Obbink steeds weer, en groeiden de twijfels bij collega’s. Een belangrijke naam in het ontvouwen van het mysterie van de herkomst, Roberta Mazza, ontbreekt in de discussie van Lendering; in plaats daarvan verwijst hij naar een stuk van eigen hand (2016), dat een vroege versie is van dit deel van zijn boek. Ondertussen weten we mede dankzij Mazza’s werk dat de Sapphopapyri, waarschijnlijk met tussenkomst van Obbink, gekocht zijn van de handelaar Yakup Eksioglu door de Green collectie en een tweede, anonieme koper.

Lendering presenteert echter een eigen hypothese, waarin hij de *First-Century Mark (FCM)* en de Sapphofragmenten beide linkt aan mummycartonnage uit de 3de eeuw na Christus, afkomstig uit een grafveld dat was geplunderd tijdens de Arabische lente (pp. 111-112). Van de *FCM* was echter in 2016 al gebleken dat het onderdeel uitmaakte van de Oxyrhynchuscollectie, zoals Lendering een aantal pagina's later ook vertelt. Sterker nog, hij twijfelt aan de integriteit van andere medewerkers in de Oxyrhynchuscollectie (p. 116): 'Er is dus iemand geweest die, toen Wallace het bestaan van het fragment aankondigde [sc. 2012] en het verhaal over de kartonnage begon te circuleren begreep – of vrij snel moet hebben begrepen – dat het ging om een Oxyrhynchusfragment in Oxford.' Dit is echter een *non sequitur*. Het fragment is in de jaren '80 door Dr. Revel Coles geïnventariseerd als een codex gedateerd in de 1ste of 2de eeuw na Christus. Het fragment was blijkbaar te klein en vervaagd om de tekst snel te identificeren. In 2011 is het door een andere onderzoeker geïdentificeerd als een stukje van het *Evangelie van Marcus*, en besloot Obbink de uitgave van de papyrus op zich te nemen. Nu weten we dat Obbink vanaf dit moment, achter de rug van de collectie om, het fragment in evangelische kringen heeft gehyped als mogelijk stammend uit de 1de eeuw. De onderzoeker van de Oxyrhynchuscollectie had het fragment echter al toegewezen aan de 2de of 3de eeuw na Christus, en had natuurlijk geen enkele reden om aan te nemen dat Obbink met het fragment aan de haal zou gaan. Als de discussie rond de *FCM* (waarin de naam Obbink nooit genoemd werd) al bekend was geweest bij deze onderzoeker, dan zou die geen enkele reden hebben gehad om te denken dat de *FCM* en het fragment uit de collectie één en dezelfde waren.

Deze boekbespreking is geen verdediging van de papyrologie, of van collega's die hebben nagelaten zich kritisch op te stellen tegenover experts als Obbink. Lendering beklagt zich terecht over de illegale handel in papyri en de bereidheid van classicisten en papyrologen om weg te kijken als het object in kwestie maar sensationeel genoeg is. Lendering bevindt zich in goed gezelschap: steeds meer stemmen komen op in het vakgebied om de ethische problemen rond *provenance* structureel te belichten en aan te pakken. Al te meer valt het Lendering aan te rekenen dat hij met zijn boek geheel inzet op sensatie met zijn titel en kافت, en vervolgens daar waar het telt onvolledig en ongenueanceerd blijft. Wat begint als een liefdesverklaring aan de papyrologie – verrijkt met een kritische evaluatie van actuele problemen – verzandt in een matig gerechercheerd *j'accuse* tegen het vakgebied.

Mark de Kreij
mark.dekreij@ru.nl

